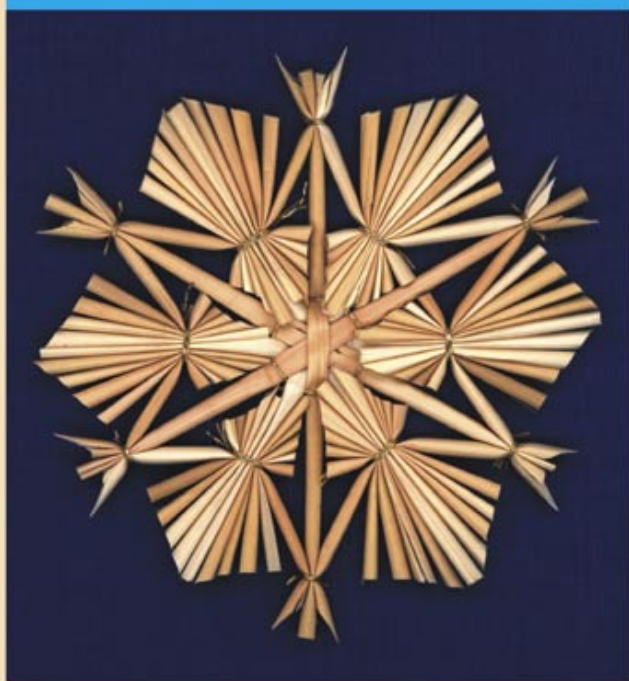

ŘEMESLA ■ TRADICE ■ TECHNIKA

Pletení ze slámy

Helena Šenfelová

 GRADA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

■ Pletení ze slámy

Helena Šenfeldová

Vydala Grada Publishing, a.s.,
U Průhonu 22, Praha 7,
obchod@gradapublishing.cz, www.grada.cz,
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
jako svou 2035. publikaci

Odpovědná redaktorka Magdaléna Jimelová
Sazba Jan Šístek

Fotografie v textu: *archiv Ústředí lidové umělecké výroby Praha, nyní v národopisném oddělení Národního muzea v Praze*: obrázky č. 2, 4, 12–19, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 36, 38, 41, 42, 43, 48, 49, 51, 52, 54, 59; *archiv Ústředí lidové umělecké výroby Uherské Hradiště, nyní ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*: obrázky č. 3, 10, 11, 20, 21, 22, 24, 27, 32, 33, 34, 35, 44–47, 53, 55–58, 60; *autoři černobílých fotografií*: Bočková Kristina, Drgová Marie, Mišurec Zdeněk, Pospíšilová Helena, Růžičková Daniela, Šenfeldová Helena, Šotola Miroslav; *autoři barevných fotografií*: Hrníčko Václav, Mevaldová Helena

Ilustrace Alena Samohýlová

Počet stran 88 a 8 stran barevné přílohy

První vydání, Praha 2004

Vytiskla tiskárna PBTisk Příbram

Prokopská 8, Příbram VI

© Grada Publishing, a.s., 2004

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2004

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 80-247-0863-9 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6472-6 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2011

ÚVOD	7
PLETENÍ ZE SVAZKU SLÁMY	7
PLETENÍ Z ÚPLETŮ – COPÁNKŮ	8
PLETENÍ JEDNOTLIVÝMI STĚBLY	9
■ HISTORIE	11
POHLED DO MINULOSTI	13
STŘEDISKA VÝROBY ZE SLÁMY	16
■ VÝROBKY	21
PŘEDMĚTY ZE SLÁMY	23
PŘEDMĚTY UŽITKOVÉ	23
PŘEDMĚTY ZVYKOSLOVNÉ	33
NOVODOBÉ VÝROBKY ZE STĚBEL	35
■ TECHNOLOGIE	37
MATERIÁL A JEHO PŘÍPRAVA	39
PLETENÍ ZE SVAZKU SLÁMY	43
ZPRACOVÁNÍ SVAZKU SLÁMY VÁZÁNÍM	43
PLETENÍ SPIRÁLOVOU TECHNIKOU	47
OPLÉTÁNÍ SLÁMY SLÁMOU	48
OPLÉTÁNÍ SLÁMY JINÝM MATERIÁLEM	49
PLETENÍ JEDNOTLIVÝMI STĚBLY	56
PŘÍPRAVA MATERIÁLU	56
DUTÝ PROSTOROVÝ PLETENEC	56
HÁDKOVITÝ DUTÝ PLETENEC	60
NOVÉ VÝROBKY VYCHÁZEJÍCÍ Z TECHNIKY PROSTOROVÝCH PLETENCŮ	61
PLETENÍ PLOŠEK A NAVLÉKANÉ TVARY	65
SPLÉTÁNÍ COPÁNKŮ	68
VÁZÁNÍ VÝROBKŮ ZE STĚBEL NITÍ	72
VÁZÁNÍ PŘEDMĚTŮ NA FORMĚ	72
ZATKÁVÁNÍ SLÁMY	73

VÁZÁNÍ ZVÍŘÁTEK A POSTAVIČEK	74
VÁZÁNÍ DROBNÝCH OZDOB ZE ŽEHLENÝCH STÉBEL	77
■ SOUČASNOST	79
VÝROBKY ZE SLÁMY V SOUČASNOSTI	81
SLOVNÍČEK VYBRANÝCH POJMŮ	83
LITERATURA	85
REJSTŘÍK	86

ÚVOD

Velké množství předmětů, které se v minulosti užívaly zejména v zemědělském prostředí, se pletlo ze slámy. Sláma sama o sobě však není příliš dobrým pletařským materiálem. Suché stéblo praská, má nepatrnou nosnost a také omezenou délku. Když se však jednotlivá stébla spojí ve svazek, získají na pevnosti. Svazek se může postupně nastavovat do nekonečného pramene, který je pak možno stáčet, formovat a tak vzniknou menší či větší tvary, pro něž je sláma základním stavebním materiálem. Podobné zpevnění nastane, jestliže se stébla spletou v copánek – úplet z několika stébel. Úplety se pak sešívají do potřebných tvarů.

Na základě této skutečnosti se vyvinulo několik technik pletařského zpracování slámy.

PLETENÍ ZE SVAZKU SLÁMY

Pletení ze svazku slámy je možno ještě rozdělit do dvou technických skupin:

Volné pletení či svazování – hrsti slámy se různě ovazovaly nebo uzlovaly na jednom, méně často na obou koncích, aby stébla držela při sobě. Nebo se dvě hrsti napojovaly do délky složitým uzlem, aby tak vznikl dlouhý, poměrně pevný pramen. Touto technikou vznikaly zejména došky a povřísla, z méně obvyklých předmětů různé vichy i některé masopustní maškary.

Splétání svazku slámy spirálovou technikou – podstata této techniky tkví v tom, že se neustále doplňovaný „nekonečný“ pramen slámy spirálovitě zatáčí do kruhového tvaru a jednotlivé vrstvy se propojují obvykle jiným pletařským materiálem – štípaným

■ **obrázek 1** Nejběžnější tvar ošatky – sláma opletená loubkem

prutem, loubkem, lýkem apod. Tak mohou vzniknout kruhové či elipsovité tvary, ploché nebo miskovité, dokonce i nádoby s vysokými stěnami.

Touto spirálovou technikou se u nás zhotovovala většina užžitkových slaměných výrobků. Sláma je dobrým izolačním materiálem, proto našla využití zejména u takových předmětů, které měly obsah zateplit, nebo ho udržet v suchu. Byly to hlavně ošatky, ve kterých dobře kynul chléb, dále pak různé zásobnice na peří, na obilí, na sušené ovoce apod. Slaměná stěna zásobnic byla vzdušná, sláma pohlcovala okolní vlhkost a obsah tak zůstával suchý (*obrázek 1*).

PLETENÍ Z ÚPLETŮ – COPÁNKŮ

Křehká stébla se také mohou zpevnit tak, že se spletou v copánek. Copánky – úplety se dělaly z různého počtu stébel, od tří až do devíti. Při pletení větším počtem stébel se mohlo rozličnými vazebnými kombinacemi dosáhnout různých vzhledových efektů, které pak zdobily i konečný výrobek. V průběhu zaplétání copánků se stébla nastavovala, zhotovovaly se tedy dlouhé „šňůry“, z nichž se pak tvarovaly konečné výrobky. „Šňůry“ se obvykle nezaplétaly navzájem, byly příliš tuhé, ale přikládaly se vedle sebe a sešívaly se reznými nitěmi.

Tato technika u nás není původní. Objevila se jen v některých oblastech až v 19. století, do těchto míst byla pravděpodobně přenesena organizátory hromadné domácí výroby. Také výrobky nebyly obvykle určeny pro místní obyvatele, ale vyvážely se hlavně mimo výrobní oblast (*obrázek 2*).

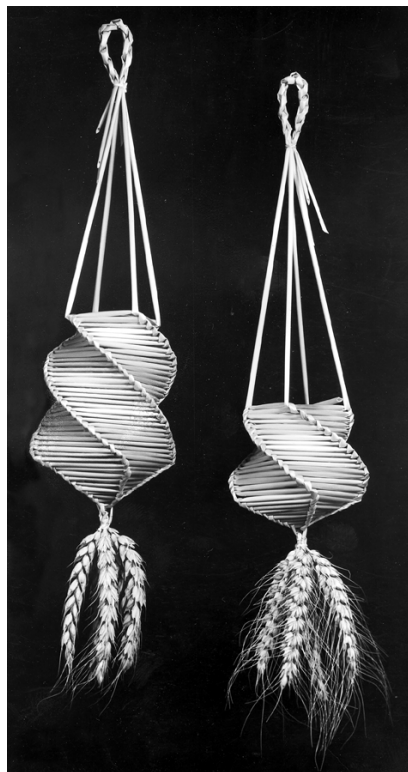
■ **obrázek 2** Klobouk ze slaměných copánků – kombinace rezné a barvené slámy (Drahanská vysočina, 1926)

PLETENÍ JEDNOTLIVÝMI STĚBLY

Pletlo se i jednotlivými stébly, lépe řečeno ústřížky stébel. Z jednotlivých stébel se ovšem zhotovovala příležitostně jen malá skupinka drobných předmětů převážně zvykoslovného charakteru. Byly to obvykle drobnosti, u nichž nezáleželo na pevnosti. Sloužily jako zdobný symbol díky za úrodu, záruka dobré úrody (ověšky dožínkových věnců, „muší ráje“). Někdy byly také jen hříčkou. S ústřížky slámy se pracovalo trojím způsobem:

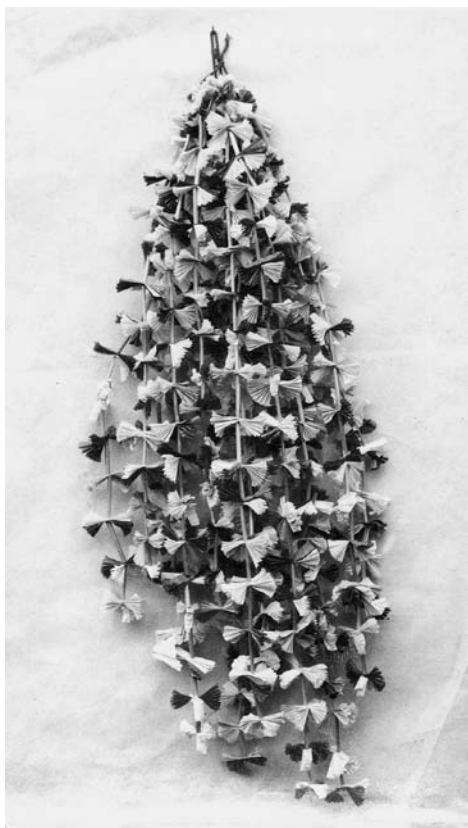
Pletení prostorových pletenců – z lichého počtu ústřížků stébel (od kolénka ke kolénku) se většinou původně splétaly šiškovité tvary, které se zavěšovaly na dožínkový věnec nebo do prostoru. Někdy se u vrcholových ústřížků nechávaly klasy, které šišku zdobily a dávaly jí správný magický význam (*obrázek 3*).

Plošné tvary – čtvercové nebo šestiúhelníkové plošky, které se užívaly hlavně při sestavování závěsů nad stůl – „muších rájů“. Zhotovovaly se omotáváním stébel přes základ ze dřívek nebo špejlí. Základ tvořila zkřížená dřívka pevně převázaná nití. Kolem nich se stěbla obtáčela od středu k okraji, takže vznikly plošky po jedné straně hladké, na druhé s vystouplými žebry základu.

■ **obrázek 3** Slaměný závěs z dožínkového věnce – rekonstrukce

Navlékané prostorové tvary a řetězy – krátké či delší ústřížky slámy se navlékaly na nit do řetězů nebo do prostorových tvarů. Ve spojích jednotlivých dílků se přizdobovaly barevnými ústřížky látky nebo papírů. Řetězy se obvykle v „muších rájích“ kombinovaly s omotávanými ploškami, jindy sloužily jako ozdoba koňského postroje (*obrázek 4*). Prostorové jehlánky, hranolky a krychličky sloužily obvykle jako ověšky. Velmi rozšířená byla tato technika v Polsku při zhotovování zvykoslovných závěsů („pajonků“) ze slámy.

■ **obrázek 4** Ozdoba pro koně ze slaměných navlékaných řetězů (Vlčnov, polovina 20. století)

HISTORIE

POHLED DO MINULOSTI

Vysledovat historii výroby ze slámy je velmi obtížné z několika důvodů. Především proto, že sláma je velmi pomíjivý materiál. V zemi uhnije a zcela se rozloží, na vzduchu může být slaměný výrobek napaden škůdci, ve vlhku plísni, nebo dojde k tomu, že sláma časem zteří a začne se rozpadat. Z tohoto důvodu pocházejí nejstarší hmotné doklady o výrobcích ze slámy obecně až z 19. století. Zbytky těchto pletenin se zachovaly jen výjimečně ve velmi suchých (pouštních) oblastech, nebo v krajinách bažinatých.

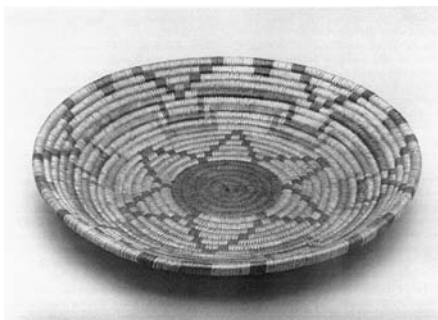
Stejně je to i s písemnými prameny. Výroba ze slámy se nikdy nestala řemeslem, proto se také údaje o ní nedostaly do písemných materiálů uložených v archivech. Starobylost pletení ze slámy je možno hledat a snad i nalézat jen hypoteticky v obecném rozšíření nejužívanější techniky, již se zhotovovala většina slaměných výrobků, techniky spirálového pletení. Jednotlivé druhy obilí jsou vlastně vyšlechtěnými travinami. Spirálové splétání je pro traviny nejvhodnější, protože nepevná stébla zpevňuje.

Otisky pleteniny zhotovené touto technikou byly nalezeny na torzu keramické nádoby pocházející z neolitu, což posouvá znalost této techniky daleko do minulosti (obrázek 5). Důkazy o předmětech pletených z různých materiálů spirálovou technikou existují například v Egyptě od dob predynastických, ve střední Asii byly nalezeny mezi předměty pocházejícími ze 3. tisíciletí před Kristem (lokalita Mohenjo-Daro). Misky a košíčky spirálově splétané z rozličných měkkých materiálů – travin, lýka, rákosu, jemných kořínků, proužků z palmových listů – se zhotovovaly a někde ještě stále zhotovují v různých končinách světa, kromě Evropy i v Asii, Africe a Americe (obrázek 6, 7).

V mladších obdobích se důkazy o existenci pletařské práce zmnožují, průkazná jsou zejména vyobrazení dochovaná v některých písemných památkách z období raného středověku. Na těchto vyobrazeních se můžeme přesvědčit, že pletené předměty patřily k dennímu životu. Kresby jsou ovšem dosti schematické a podávají opět spíše svědectví

■ **obrázek 5** Otisk spirálové pleteniny na střepu neolitické keramiky (Charent, Francie)

■ **obrázek 6** Ošatka pletená spirálovou technikou se zdobným obšitím (Apačové, pravděpodobně Chiricahua, Severní Amerika, druhá polovina 19. století)

■ **obrázek 7** Spirálově pletená miska se zdobným obšitím (Castelurdo, Sardinie)

■ **obrázek 8** Žena nese kulatý košíček, podle kresebné stylizace je pravděpodobně zhotoven ze slámy (Antonín Pucherna: Žena z okolí Českého Krumlova, počátek 19. století)

o použité technice než o použitém materiálu. Pletené předměty, o nichž by se dalo soudit, že byly slaměné, se vyskytují téměř výjimečně. Zajímavý je například obrázek horníků pracujících na povrchu dolu z Kutnohorského graduálu z 90. let 15. století. Kolem horníků je vymalováno větší množství vaků, v nichž se vytěžený materiál dopravoval na povrch. Jejich kresebné schematické zobrazení přesvědčivě dokazuje, že byly upleteny spirálovou technikou. Připomínají pozdější slaměná hasičská vědra nebo i zásobnice (viz *obrázek 1 v obrazové příloze*).

Více poznatků o různých výrobcích předmětů se obecně dochovalo až **od konce 18. století**. Zmnožují se písemné prameny v archivech i dochované hmotné památky v muzeích (*obrázek 8*). U výroby ze slámy je to ovšem zase obtížnější. Je nepochybné, že pletení užitkových předmětů ze slámy bylo v té době obecně známé a rozšířené. Výrobní technika nebyla složitá, nevyžadovala pořízení nákladných nástrojů, materiál byl vlastní, snadno dostupný. Proto si velkou většinu potřebných předmětů

zhotovovali vesničtí obyvatelé sami. Tato **domácí výroba pro vlastní potřebu** se obecně provozovala, ale protože při ní nevznikaly další ekonomické vazby (prodej, výdělek), nebyla nijak zaznamenávána v oficiálních pramenech mapujících zaměstnání nebo jiné výdělečné možnosti obyvatelstva. Ani při jiných příležitostech se o ní příliš nepsalo, byla to skutečnost obecně rozšířená a známá. Téměř v každém hospodářství na vesnici se vyskytoval někdo, kdo uměl uplést ošatku, opravit doškovou střechu nebo zhotovit jiný potřebný výrobek ze slámy. Této práci se věnovali obvykle v zimě, kdy nebylo neodkladně nutné pracovat na poli.

Stranou tohoto výrobního snažení stálo příležitostně zhotovování zvykoslovných předmětů. Různé dožínkové věnce, víchy nebo masky vázané ze svazků i stébel se dělaly skutečně jen pro okamžitou potřebu, pro určitou slavnost, obřad. Po ukončení slavnosti buď ztratily svůj význam, nebo se jako symbol ukládaly na zvykově určeném místě (nad stolem, nad dvěma stáje nebo sýpky) na stanovené období –dožínkové věnce například do příští úrody. Výrobci, či lépe řečeno zhotovitelé těchto předmětů stáli zcela v pozadí. Šlo skutečně jen o příležitostně zhotovení určitého artefaktu, který byl pro daný obřad či slavnost nezbytný.

Vrátíme-li se k výrobě užitečných předmětů ze slámy, zjistíme, že se na tuto výrobu občas v obci specializoval některý z chudších nebo slabších obyvatel. Vyráběl je příležitostně, nejčastěji na objednávku sousedů z okruhu svého bydliště, své vesnice nebo několika vesnic sousedních. Objednavatelé mu obvykle platili naturáliemi, méně často penězi. Existence takovýchto **příležitostných domácích výrobců** byla potvrzena ještě pro období první poloviny 20. století na různých místech naší země při tzv. hrubých průzkumech lidové výroby, které v padesátých letech minulého století pořádal Ústředí lidové umělecké výroby. (Materiály jsou nyní uloženy v národopisném oddělení Národního muzea v Praze.)

Při obecných znalostech způsobu života na vesnici je zcela jisté, že příležitostní domácí výrobci existovali i v 19. století a bylo jich ještě větší množství, než na počátku století dvacátého. Pro zásobování vesnice slaměnými výrobky měli zásadní význam, ale ve statistikách tehdejších národohospodářů se opět neobjevují. Pletení ze slámy měli jako přivýdělek, jinak to byli chalupníci, domkáři, podruzi – ve statistikách vedení vždy v okruhu pracovníků v zemědělství.

Tato drobná výroba se tedy místy dochovala až do první poloviny 20. století, kdy začala postupně zanikat. Její zánik je možno spojovat do značné míry i s dalším obecným jevem – s domácím pečením chleba. Hlavním výrobkem těchto pletářů byly ošatky, které sloužily ke kynutí bochníků chleba. Jejich výroba se udržovala tam, kde se ještě pekli domácí chléb. Když se s pečením domácího chleba přestávalo, zmenšovala se poptávka po ošatkách a jejich výroba přirozeně zanikala. Úplný zánik pak přineslo v polovině 20. století rušení malých řemeslných pekáren, které také slaměné ošatky užívaly.

STŘEDISKA VÝROBY ZE SLÁMY

V některých místech, kde bylo málo jiných pracovních příležitostí, rozšířilo se zejména ve druhé polovině 19. století pletení užitkových předmětů natolik, že se stalo **pravidelnou domáckou výrobou** – sezonní, ale někdy i celoroční. Pletařství slaměných výrobků se tak stalo jedním z oborů domácké výroby, která byla ve druhé polovině 19. století velmi častou formou obživy. Obvykle se začal zvětšovat počet výrobců slaměných předmětů v jednom centru, nepracovali jen na objednávku, ale i do zásoby. Své výrobky různými způsoby rozprodávali v širším okolí. Obvykle takové centrum hromadnější výroby slaměných předmětů představovala jedna vesnice, říkčeji to bylo území větší. Vyhledat důvod, proč se právě v určité obci rozšířilo pletení ze slámy, je téměř nemožné. Nepochybně zde hrál důležitou úlohu nedostatek pracovních příležitostí a podnikavost některých jednotlivců. Dále pak příhodná poloha obce na pokraji větších lesů, kde byl dostatek oplétacího materiálu, a zároveň v sousedství bohatších zemědělských oblastí, které byly přirozenými odbytišti těchto výrobků.

Všechna tato střediska, kde se pletly slaměné užitkové výrobky spirálovou technikou, se vytvořila přirozeným vývojem z domácí tradice. Jejich největší rozkvět nastal na přelomu 19. a 20. století. Citelné snížení výroby představovalo období první světové války, po které se téměř ve všech střediscích výroba neobnovila do původní šíře. Přetrvávala však v menší míře ještě několik desetiletí. Ve čtyřicátých až padesátých letech 20. století začala postupně zanikat, někde pomaleji, jinde rychleji. Na jedné straně se zmenšovala potřeba těchto výrobků, na druhé straně rozvoj průmyslu přinesl kvalitnější pracovní příležitosti, než jaké poskytovala domácká výroba.

Drobná výrobní střediska byla rozhozena po celém území Čech a Moravy. Povědomí o nich měli obyvatelé bližšího i širšího okolí, kam se výrobky pletařů dostávaly. Stručné informace o některých těchto centrech mohou pomoci lépe pochopit situaci a práci pletařů.

V Čechách vzniklo středisko výroby ze slámy v **Nové Vsi u Klikova** (poblíž Suchdola nad Lužnicí). Bylo známé po celých jižních Čechách. Všechny obce v této oblasti byly poměrně chudé a jejich obyvatelé si přivydělávali různými sezonními pracemi a domáckou výrobou. V několika vesnicích se dělaly koše a opálky z borových loubků, v Nové Vsi se specializovali na pletení slaměných výrobků oplétaných borovými loubky. Výrobou se s malými výjimkami zabývali téměř ve všech rodinách. V zimě pletli obvykle všichni členové rodiny, pomáhaly i děti. Ty někdy pletly dýnka ošatek, hlavně však „čistily“ hotové výrobky – odstraňovaly vyčnávající stébla a konce oplétacích loubků. Kromě kulatých a oválných ošatek se v Nové Vsi pletly také košíčky zdobené tvarovanými zoubky a v malé míře i slaměné zásobnice. Hotové výrobky se původně směňovaly v místním obchodě za živobytí, později je obchodník vykupoval za peníze a prodával dál různým odběratelům mimo obec. V době největšího rozkvětu výroby vykupovali ošatky i někteří podnikaví výrobci. Rozvezli je do různých míst hlavně po jižních Čechách, kde je uložili do najatých prostor. Pak šli od skladu ke skladu a prodávali pletené zboží jako podomní obchodníci.

Po roce 1948 se tato obec ocitla v nejužším hraničním pásmu a obyvatelé byli nuceni se vystěhovat. Usídlili se v různých místech jižních Čech a začali se žít jiným způsobem, k pletářství se příležitostně vraceli jen někteří jednotlivci. Toto pletářské centrum tak zcela zaniklo vlivem vnějších okolností.

Na Moravě se vytvořilo několik podobných středisek. Mezi největší patřila **Zastávka**, osada obce Pěňčín, která leží v severní části Dražanské vysočiny. Tato osada byla založena teprve ve třicátých letech 19. století na místě vymýceného lesa a osadníci pracovali hlavně na velkostatku panství Laškova. Neměli téměř žádnou půdu, byli odkázáni pouze na výdělek u dvora. Když se obyvatelstvo obce začalo rozrůstat, výdělkové možnosti v místě nepostačovaly. Podle tradice začala slaměnky na výdělek vyrábět jako první rodina Vařeků, která se do obce přistěhovala někdy kolem roku 1860. Protože jim výroba ošatek přinášela na tuto dobu poměrně dobrý výdělek, chopily se této příležitosti i další a během několika let se pletení ošatek rozšířilo tak, že se jim zabývaly téměř všechny rodiny v Zastávce. Jedna z pamětnic výroby kdysi charakterizovala situaci v obci: „*Všechny domy v Zastávce jsou pěkné, výstavné a všechny byly postaveny, na slámě*“. „*Kronikář obce pak popsal situaci u výrobků: „Pletlo se jen podomácku a každou volnou chvíli. U „slaměnkářů“ nebylo nikdy uklizeno. V kuchyni byla stále otep slámy. Stařenky i větší děti pletly (omotávaly), hůlky‘ na dna*.“

V Zastávce se pletly hlavně ošatky, a to v několika velikostech. Oplétaly se lipovým lýkem. Při hromadné výrobě bylo potřeba poměrně velké množství lipového lýka, které si nebylo možno v nejbližším okolí zajistit. Lýko se dalo strhnout jen z čerstvě poražených lípek. Proto chodili výrobci na lýko po celém povodí řeky Moravy. Měli tam obvykle každý svého známého lesníka, který jim označil lipky určené k pokácení, ze kterých mohli lýko sloupávat.

Ještě delší cesty podnikali s hotovými výrobky. Nejprve roznášeli a rozváželi ošatky sami výrobci nebo někdo z rodiny. V době první republiky začalo ošatky vykupovat několik překupníků, sami výrobci pak po okolí tolik nechodili. Ošatky se vozily do okolí Prostějova, Kroměříže, Olomouce, obchodníci je posílali také až do Ostravy a do Brna. V Zastávce byli také někteří pletáři, kteří obcházeli drobné pekárny po širším okolí. Pekařům prodávali nové ošatky, ale také jim opravovali starší ošatky poškozené při používání.

V roce 1950 založili zdejší výrobci družstvo ošatkářů a košíkářů „Rozkvět“, které bylo v roce 1959 spojeno s družstvem „Tvar“ v Lipové u Konice. V průběhu šedesátých let 20. století ovšem výroba slaměných ošatek ustoupila do pozadí a byla větším dílem nahrazena výrobou rozličných předmětů pletených převážně z jiných, často dovážených materiálů. Přesto byla Zastávka jedním z mála míst, kde se pletářská práce udržela velmi dlouho.

Dalším známým střediskem pletářské výroby byly dvě sousední obce u Kyjova – **Věteřov** a **Uhřice**. Obě leží při okraji rozsáhlejších lesních celků na úpatí západních výběžků Chřibů. Jejich obyvatelé měli tedy snadný přístup k oplétacímu materiálu. Výroba ošatek zde byla spíše záležitostí chudších obyvatel a byla převážně zimní sezonní prací. Třebaže byla zcela pravidelným doplňkem obživy, se kterým se v každé rodině počítalo, nedosáhla takových rozměrů, jako výroba

v Zastávce. Výrobci si obvykle sami rozprodávali své výrobky, chodili s nimi po celé jižní Moravě až k Hodonínu a Bílovicím. Roznášení bývalo často svízelné. Jedna z pamětnic vzpomínala, jak vstávala brzy ráno, spíše ještě v noci, v jednu, nejpozději ve dvě hodiny. Svázala si několik ošatek a vydala se s nimi na cestu. Ve vesnici, kde chtěla prodávat, musela být už po páté hodině ráno, aby stihla obejít stavení dřívě, než hospodyně odešly na pole. To prý se nejlépe prodávalo. V období kolem druhé světové války začala zdejší slaměnkářská výroba upadat a v padesátých letech 20. století zanikla úplně.

Pravidelnou domácí výrobou se stalo pletení ze slámy také v **Březové** u Zlína. Touto výrobou se zde zabývali zejména zedníci v zimním období, kdy se na stavbách nepracovalo. Pletlo se asi v patnácti rodinách. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století vykupoval hotové ošatky místní překupník Vinklárek, který je sám rozvázel po světě. Děly se zde ošatky kulatého i podlouhlého tvaru oplétané lipovým lýkem. V blízkém okolí však lipky nerostly, na lýko se proto muselo chodit až ke Zlínu. Výroba zde zanikla v polovině 20. století.

Jestliže se porovnájí stručné informace o jednotlivých střediscích, je možno konstatovat, že tato střediska měla mnoho společného, ale také něco rozdílného. Rozdíly byly hlavně v rozsahu a organizovanosti výroby a prodeje. Ve Věteřově a v Uhřicích se charakter výroby přibližoval drobné výrobě pro místní potřebu, jen s větším dosahem. V Březové se pletení slaměnek stalo doplňkovou výrobou k sezonní práci, v Zastávce a do určité míry i v Nové Vsi u Klikova se výroba ošatek v mnohých rodinách stala hlavním zdrojem obživy.

Na území Čech i Moravy se vytvořila ještě další podobná výrobní centra. Například na Vimpersku to byla obec Zdikovec, na Valašsku Valašská Bystrice, na Luhačovském Zálesí Velký Ořechov, na Slovácku Boršice, Horní Němčí a Vřesovice. Zdá se však, že to byla střediska menší, kde se výrobou zabývalo vždy jen několik rodin. Spotřebitelský okruh jejich výrobků nepřesahoval příliš nejbližší okolí jejich bydliště.

Zcela jiný charakter měla pletařská výroba, která se rozšířila v sedmdesátých letech 19. století na Moravě v severní části **Drahanské vysočiny**, zejména v obcích Jednov, Suchdol, Lipová, Brodek u Konice (tehdy Německý Brodek), Skřipov a v několika dalších. Zdejší výroba nevznikla z domácích tradic, ale byla sem uměle zanesena. Sláma se splétala do copánků, kterým se říkalo „šňůry“, z nichž se pak sešivaly výrobky na formách. Podle rozšířené místní tradice přinesli znalost tohoto zpracování slámy vojáci z italské Lombardie, kde pobývali za sedmileté války (1852–1859). Pak kohosi napadlo uplést z copánků plochou kabelu. Kabely měly úspěch, a tak se výroba rozšířila. Rozšíření pletařské výroby ze slaměných copánků v okolí Brodku u Konice bude však asi mít i další, možná podstatnější důvod. Příležitosti se chopili němečtí obchodníci z Brodku, kteří se rozhodli v tomto oboru podnikat. Nakoupili formy a šicí stroje a začali vyrábět slaměné klobouky. V Brodku se v dílně šily z jemnějších slaměných provazců klobouky, ve Skřipově z hrubších kabely – „sotory“. Na podstatném rozšíření pletařské práce v této oblasti měli pravděpodobně rozhodující podíl tito podnikatelé, kteří začali slaměné „šňůry“ vykupovat ve velkém množství. V kraji s málo výnosným zemědělstvím bylo málo pracovních příležitostí. Původně zde bylo

důležitou součástí obživy domácí ruční tkalcovství. To však ztratilo svůj význam, protože je potlačila lacinější tovární výroba. Tak se pletení slaměných copánků stalo pro mnohé rodiny hlavním zaměstnáním, na kterém byly rodiny zcela závislé. Copánky byly ovšem polotovary, dosti bídně placené. Pracovníci z některých vesnic se snažili oprostít se od závislosti na německých podnikatelích z Brodku a Skřípova, a tak byla v Lipové v roce 1889 založena pobočky První české společenské továrny na klobouky v Praze. Přijeli instruktoři, kteří seznámili dělníky s dalšími vzory pletářských šňůr, s úpravou pletenců před šitím a konečně také s obsluhou šicích strojů. Továrna však neobstála v konkurenci dávno zavedených švýcarských a italských producentů. Proto za pomoci zemské živnostenské rady v Brně a úřadu pro zvelebení živností ve Vídni byla založena dvě výrobní družstva – v Jednově a v Lipové (1904), byly uspořádány i další pletářské kurzy v Lipové i v Jednově, na nichž působili instruktoři z Cínovce v Krušných horách a ze Švýcarska. Družstva poměrně dobře prosperovala až do první světové války, která v podstatě znamenala jejich konec. V Jednově se rozšířilo domácí šití prádla a oděvů, v Lipové se ve dvacátých a třicátých letech pokoušela organizovat pletářskou výrobu rodina Sekaninových, vznikly i další menší firmy – Barták a Rozsival.

Již z tohoto krátkého přehledu vývoje pletářství ze slámy na Drahanské vysocině je patrné, že se v této oblasti jednalo o **podnikatelsky organizovanou domácí výrobu** bez návaznosti na tradice. S domácím materiálem – slámou – se pracovalo jen v prvních několika desetiletích, později se domácí vyráběné slaměné copánky používaly jen na kabely a tkané rohože, klobouky se však začaly šít z dovážených materiálů. (Tyto materiály právě učili zpracovávat cizí instruktoři na zmíněném kurzu v Jednově.) Zpracovávalo se velmi jemně nastrouhané osikové lýko vyráběné v severních Čechách, někdy se dovážely i hotové úplety (sparterie). Pracovalo se i s ramií – kopřivovým vláknem, ve čtyřicátých letech i s umělým materiálem.

Sortiment zpracování domácí slámy se ve třicátých letech rozšířil o lehounké misky vázané na formě režnou nití z jednotlivých stébel, ze spodních širokých dílů stébel se vyráběla brčka na pití limonád.

Výroba se, zejména v Lipové, udržela i po roce 1945. (Brodek a Skřípov byly německé obce, které byly vysídleny.) Podnikatelské provozy byly v roce 1945 združstevněny a přičleněny k Moravské ústředně pro lidový průmysl, v roce 1960 vzniklo samostatné družstvo „Tvar“. Vedle družstevní výroby vzniklo i samostatné pracoviště Ústředí lidové umělecké výroby. V těchto provozovnách se pletářství ze slámy udrželo až do devadesátých let 20. století. Nevyráběly se už ale klobouky, rozšířil se sortiment i používaný materiál. Z domácí slámy se začaly plést drobné ověšky – ozdoby, které se brzy vžily jako ozdoby na vánoční stromeček. Ze slámy se vázala také drobná stylizovaná zvířátka a postavičky, a do větší šíře se rozvinula výroba vázaných lehkých misek a stejnou technikou zhotovovaných stínidel na lampy. Sláma se také zatkávala do prostírek a úzkých ozdobných rohoží. Jinak se v dost velké míře zpracovávalo rafiové lýko, z něhož se tkaly hlavně prostírky, a tak zvaný čínský úplet – jemné copánky z rýžové slámy dovážené z Číny, z něhož se šily misky, krabičky, tašky a někdy také klobouky.

V polovině devadesátých let minulého století byla dílna ÚLUV v souvislosti s rozpuštěním této organizace zrušena. V současné době pracuje v tomto oboru profesionálně jen několik jednotlivců.

Po celém území Čech a Moravy je však poměrně rozšířené využití drobných technik pletení ze slámy v zájmové umělecké činnosti. Pod vlivem různých popularizačních akcí, předvádění výroby a různých zájmových kurzů se značně rozšířilo zejména pletení a vázání drobných ozdob, postaviček a zvířátek. Je to činnost, která mnoha lidem přináší radost z tvůrčí práce, a proto si zaslouží pozornosti.

VÝROBKY

